

„Radikalizálódtam...”

Kovács László beszélgetése a vasmisés Bulányi Györggyel

Túl vagyunk a vasmiséen. Minden nagyobb hírverés nélkül kb. 500 ember jött össze a Duna-parti piarista kápolnában, ahol családiasan megünnepeltük pappá szentelésed 65. évfordulóját. Előtte talán egy hónappal érdeklődtem a vasmisé felől, mire azt válaszoltad: Lesz, de remélem, nem érem meg. Most megkérdezném Tőled: Szabad ilyet mondani egy Bulányinak?!

Én azt hiszem, hogy szabad. Azért szabad, mert az embernek mindig ki kell mondania, amit gondol. Isten sohasem kívánja azt, hogy hazudjak. Sohasem kívánja, hogy azt mondjam: jaj, csak éljek még sok-sok esztendő, amikor olyan pocskékul érzem magam, hogy szívesen befejezném.

Tíz évvel ezelőtt beszélgettünk a 80. születésnapod előtt. Akkor azt kérdeztem Tőled, hogy sikeres volt-e az életed. Azt válaszoltad, hogy Isten is, Jézus is sikertelen, mit mondhatnál akkor Te? A vasmise előtti pesszimista hangodból azt hallottam ki, hogy most még inkább sikertelennek érzed magad. Változott valami tíz év alatt? Súlyosabb a helyzet?

Sok minden változott. A nagyvilág változásait hagyom, inkább arra válaszolok, hogy bennem történt-e valami változás. Történt: Radikalizálódtam...

Radikálisabb lettél? Hogyan?

Jó egy esztendővel ezelőtt mondtam Adyiligetén egy prédikációt, az volt a címe, hogy „Mind tolvajok és rablók...”. A prédikáció megjelent a Naplóban, a Koinóniában, a Kapuban, és átvette onnan a Magyar Mércé is. Az első három sajtónyilvánossága semmi eredményt nem hozott, de a Magyar Mércében megjelenés annál inkább. Hátárainkon túlnyúló vita folyik arról, amit ebben a tanulmányomban megírtam. Az egyik vélemény: Áldja meg a jó Isten a Bulányi atyát, hogy végre kimondta azt, amit mondott. A másik: Hát ez akkora melléfogás! Mert hogy lehet olyat mondani, hogy az Ószövetség nem az Isten ígéje?!

Hogy lehet?

A hozzászólók első csoportjáról mesélnék valamit. Egy régi bokortag azt írta, hogy ő hozzáfogott Mózes öt könyvének elolvasásához. Az ihletője az volt, hogy az egyik vasárnap azt hallotta az olvasmányban, hogy Isten választott népe kiirtotta az amalekitákat egy szálíg. Az olvasmányt felolvasó egyházi személy akkor azt mondta: Ez az Isten ígéje. A hívek pedig ráfelelték: Istennek legyen hála!

Isten helyesli a gyilkolást? Ez zavar Téged is?

Nagyon. Mert úgy érzem, hogy nem lesz ebben a világban sohasem rend, amíg az Isten gondolatával totálisan ellenkező dolgokat szépen, vallási hagyományainként érintetlenül hagyjuk. Csak akkor lesz rend, amikor csak ahhoz ragaszkodunk, amit Jézus megfogalmazott, és amiről valójában kivétel nélkül minden ember tudja a lelke legmélyén, hogy ez az Istennek a hangja. Ebből is látszik: radikalizálódtam.

Mielőtt tovább mennénk, megkérdezem: Nem abból lett a baj, hogy az említett újság „Az Ószövetség nem az Isten szava” cikkedet antiszemita állásfoglalásként kezelte, és ezzel az egész írás politikai hangsúlyt kapott? Magyarán, hogy belerángattak Téged egy politikai vitába?

Az, az ő dolguk, hogyan magyarázzák, amit írtam.

Jó, térjünk vissza a radikalizmusodhoz. Azt állítod, hogy amit eddig isteni kinyilatkoztatásnak hittünk, nem az. Ez azért a katolikus füléknek eléggé vad kijelentés.

Eljutottam oda, hogy szép dolog, szép dolog, ha az ötezer különféle vallás mind tudja, hogy az ő vallásalapítójuk kinyilatkoztatásban részesült. De mindegyik úgy tudja, hogy csak ő részesült. Toynbee, a mesterem, az elmúlt század második felének egyik legnagyobb kultúrfilozófusa mondja: a vallások közös eredeti bűne, hogy azt hiszik, hogy Isten egyszer szólt, és akkor éppen nekik szólt, az összes többinek nem. És amit a többiek Isten szavának mondanak, az mind csak legfeljebb megbocsátható, jó szándékú tévedés. De hát képtelenség az, hogy Isten sötétségben hagyja az emberiséget mindaddig, amíg el nem jön egy Mózes vagy Jézus, és meg nem magyarázza végre, hogy mit kíván tőle az Isten. Ez képtelenség. A katicabogar is tudja, hogy hogyan kell repülni, és az Isten képére és hasonlatosságára megformált ember is tudja, hogy mit akar tőle az Isten. Tehát a kinyilatkoztatás benne van az ember s az emberiség bölcsőjében. Annak következtében, hogy embernek születünk, mindannyian tudjuk, hogy „jó-nak kell lennünk”! Jézus csak ezt a mindannyiunk szívében meglévő hangot fedezte fel. Hát ennyiben kinyilatkoztatást adott. Azt mondta el, ami abszolúte nyilvánvaló kell, hogy legyen számunkra, ha élni akarunk. De ez már nem is tévedhetetlen tanítás, hanem nyilvánvaló tanítás; ugyanúgy, ahogy nyilvánvaló tanítás a $2 \times 2 = 4$.

A „Keressétek Isten Országát!” (KIO) című, hatkötetes biblikus elemzésedben, amely annak idején samizdatban terjedt, leírtad, hogy mit jelent „jó-nak lenni”. Jézus a szeretet törvényét hirdette, hogy az ember adjon másoknak, ne vegye el a másét, szolgáljon, ne uralkodjék másokon, szelíd legyen, és ne bántson senkit. Ezzel szemben ott van az ember bírvágya, hatalomvágya és agressziója. A már említett sikertelenség mintha oda menne vissza, hogy vagy Isten, vagy Jézus nem jól érti az embert. Szeretetélet és szeretetközösség? Olyat kér tőle, ami megvalósíthatatlan.

Azt mondod, hogy Jézus valami olyanra akar rávenni minket, ami nem megvalósítható? Hát én ezt az állításodat nem tudom magamévá tenni. Miért? Mert mit csinált Jézus? Ő a harmincas évei elején pályamódosítást végzett. Becsukta názáreti faipari üzemét, vándortanító és emellett vándorgyógyító is lett. Sőt még tizenkét fiatal is megnyert magának. Halála előtt, amikor megkérdezte őket, hogy volt-e valamiben hiányuk a három esztendő alatt, ők azt felelték reá, hogy semmiben. Megvalósítható tehát ez az életforma, de egészen más kérdés, hogy mit szólnak ehhez az urak.

Az urak? A hatalom emberei?

Igen. Ha az urak azt mondják, hogy nem valósítható tovább, hanem még szépen a Golgotára, akkor nem lehetséges megvalósítani. A kérdés, hogy ki tudjuk-e magunk közül iktatni az urakat, akik a maguk kiváltságainak a védelmében ezeket a derék jézusokat a keresztre parancsolják. Ezen fordul, hogy az emberiség előbbre tud-e jutni. Amíg urak vannak, addig nem tud előre jutni Jézus ügye. Ennek a rétegnek ki kell múlnia. Az írástudóknak, a főpapoknak, a véneknek, vagyis a hatalmi elitnek meg kell szünnie. Amint megszűnik a hatalmi elit, akkor ez az életvitel, ez a pályamódosítás, amit Jézus csinált, valósítható lesz.

Csakhogy urak mindig lesznek. Hogyan szűnne meg a hatalmi elit?

Meg vagyok győződve arról, hogy ha csak a Bulányi György, meg csak a Kovács Laci csinál valamit, attól még

semmi se lesz. Mindenkinél kell csinálnia. Jézussá kell lennie a hat és fél milliárd embernek. Amíg a hat és fél milliárd nem lesz Jézussá, addig reménytelen a vállalkozás. Jézussá lenni – nem emberfeletti, mert ő semmi emberfölöttit nem csinált. Evett és ivott, falánk és borissza embernek is minősült, és persze a belső hangra hallgatott.

Azt állítod, hogy a jézusi életformát meg lehet valósítani, ha az urakat eltüntetjük, és a hat és fél milliárd embert rábeszéljük a jézusi Útra. Csakhogy az urak likvidálása nem a mi stílusunk, s rábeszélni az urakat, de a többi embert is, nagyon problematikus. Az elmúlt tíz évben sem, de 50-60 évben sem sikerült rábeszélni tömegeket arra, hogy szegényebbek legyenek, maradjanak kisemberek, és mondjanak le az erőszakról. Ma már ott tartunk, hogy mi is meggyünk tüntetni, s mi több, valakiben az is fölmerült, hogy vissza kell foglalni Erdélyt, akár fegyverrel is. Nemcsak az urak, de a kisember is oka, hogy Isten álma nem valósul a földön.

Lehet, hogy a jézusok időnként hiánycikknek bizonyulnak a történelemben, de nem hiszem, hogy teljesen elfogynak. Isten pedig nem kérhetem számon, hogy jaj, jó Istenem, nagy hiba volt, hogy szabadnak teremtetted az embert, mert hogyha szabadnak teremtetted, akkor az ember inkább a Mammont fogja imádni, és nem téged. Idáig nem tudok elmenni. Odáig tudok elmenni, hogy kézzel-lábbal, érvvel próbálom elhítenni azokkal, akik figyelnek rám, hogy az emberiség csak úgy tudja fenntartani magát, hogy ha figyel arra, amit Jézus mondott. Ha nem figyelünk reá, akkor elpusztítjuk magunkat. De tudom, hogy 63 évvel ezelőtt a debreceni tizenévesek fölfigyeltek erre a jézusi szóra. A mindenkori tizenévesek is fel fognak figyelni erre a szóra, és nyugtalanok lesznek tőle, és majd csak akad, aki felemeli ezt a zászlót Jézus módjára, és nem lehet tovább az a disznóság, amit az ember a történelemben csinál.

Pedig sok disznóságot csinál. Itt van például a politika, amire utaltál is már. Nagy kísértés volt a Bokor tagjai számára, hogy ha már olyan eredménytelenek a közösségek szervezésében, akkor valami „komoly” cselekvésbe fogjanak. Sokan a politika felé kacsintgattak. A Párt után ugye jöttek a pártok és a pártoskodás. Szekértáborok alakultak, ami megosztott családokat, szétépett barátságokat, és megosztotta a Bokrot is. Az 56-os forradalom 50. évfordulójára ez a fajta politizálás erőszakba torkollott. A tüntetéseken sokan részt vettek a Bokorból is. Te Sashalmon a misén azt prédikáltad, hogy ne menjünk a Kossuth térre tüntetni. Közös állásfoglalást is fogalmaztunk. Az állásfoglalás után emlegette valaki Erdély visszafoglalását...

Nyilvánvaló dolog, hogy az Isten Országát és az evilági országot nem szabad összekeverni. Az Isten Országát nem verekedésekből, nem jogérvényesítésből, nem érdekek kiharcolásából áll. Isten Országát teljesen más világ. De nagyon megértem azokat is, akiknek gondjuk az, hogy amit meg akarnak teremteni a családjuk számára, azt tudják megteremteni. Értem őket. De nem lehet összekeverni a dolgokat. Csak elhatárolódní lehet. Jézus nem kapcsolódott be az urak egymás közötti játszmáiba. Természetesen értem azt, hogyha a tőkés társaságok világalma idején az evangéliumi fogékonyság igen alábbhagy a lelkekben, akkor valamit csinálnunk kell. A társadalomellenes és emberellenes magatartások ellen kell valamit tenni. Értem, de Bokor-szívvvel szomorúan értem ezt. Mert minden beavatkozás a pártügyekbe a feladását jelenti annak, amit képviselünk. Mi egészen más eszközökkel rendelkezünk: Jézus eszközeivel. És elképzelhetetlen az, hogy Jézus tüntetést vezessen Heródes ellen, vagy Pilátus ellen, vagy akárki ellen is. Reménykedem abban, hogy kinőjük ezt, és hogy ez a világ, amelyik húsz esztendő óta itt berendezkedik, felszámolja saját magát. Nincs szükség a mi aktív közremű-

ködésünkre. Az pedig nem érdekes, hogy Árpád apánknak is vannak elkötelezettjei, akik vissza akarják foglalni Erdélyt, meg Atilla egész birodalmát. Nem érdekes. Nem komoly. A mi dolgunk annyi, hogy „Jónás, te csak prédikálj, én majd cselekszem”! Radikalizálódtam. És azt mondom, hogy változatlanul optimista vagyok. Ha élni akarunk, akkor ez a jézusi kísérlet nem maradhat abba, akkor folytatókra kell találnunk.

Így gondoltuk a diktatúra idején is. Következett is a Bokor felszálló ága, tündöklése. A külső nyomás hatására szépen összebújtunk, és erősnék éreztük magunkat. Eredményesek voltunk az erőszakmentességben, a harmadik világ éhezőinek megetetésében, a családszeretetben és a testvéri közösség vállalásában az üldözés, a megfigyelések és megtorlások ellenére is. A rendszerváltás óta mintha szétmállana még az a kevés is, ami az előző évtizedekben összeállt. Mintha nem hallanánk a hangot!

Lehet, hogy a Vörös Hadsereg ideérkezésének a sokkja kellett ahhoz, hogy fülünk érzékenysége képes legyen meghallani, hogy „szeressétek ellenségeiteket”. Én akkor, amikor a Vörös Hadsereg ideérkezett, már 26 éves voltam, de 26 éves koromig egyáltalán nem hatott rám ez a jézusi szó. Tény, hogy 1989 után fülérzékenységet veszíthettünk, de bízom abban, hogy azután, ami itt 63 éven keresztül elhangzott a Bokor részéről, nem szűnhet meg minden érzékenység.

Miben bízol?

Abban, hogy bár egyáltalán nem volt benne a 40-es években felfedezett jézusi programban a nagycsalád, de véletlenül azzá lett. Mert én is hétgyerekes családból szültem, s a debreceni fiatalok között is volt, aki hét- vagy kilencgyerekes családból jött. És ez a Bokorban valahogy odáig fejlődött, hogy most a vasmisemen az oltár egyik oldalán a 16 gyerekes, a tízgyerekes és a hétgyerekes párok ültek, a másik oldalon folytatódott a harmadik nemzedék nagycsaládos párjával, akik éppen most várják az ötödik gyermeküket. A negyedik nemzedékből pedig ott van Bori, aki azt mondta a testvéreivel folytatott tanácskozás során, hogy mindegy, hogy fiú vagy lány lesz-e az ötödik testvér, de nekik mindenképpen nyolc gyerekre van szükségük. És a Bori már tudja, hogy neki is nyolc gyereke lesz, négy fiú, négy lány, és a négy lánynak már tudja a nevét is. Bori most hétéves. Úgy érzem, ahhoz, hogy az Isten Országa lehetséges legyen, a legalapvetőbb feltétel, hogy gyerek születessen. A nagycsalád az, ami az ember lelkébe belerakott isteni kinyilatkoztatás megszültetésére alkalmas. Ha sokan vagyunk, nem lehetünk gazdagok. Ha tizenhat- meg tízfelé kell osztanunk, amink van...

Szóval a nagycsaládban bizakodsz!

Bizakodom abban, hogy a sor folytatódik. Annak ellenére, hogy ahhoz foghatót, ami itt az utóbbi évtizedekben a népességfogyás terén történik, nem látok a magyar történelemben. Mert a tatárjárás után születtünk, török idők után születtünk... Most csak a fogyásról szólnak a statisztikai évkönyvek. A század közepére már csak a fele lesz meg a lakosságunknak, és hogy milyen lesz ennek az etnicitása, az egészen más kérdés. De a Bokorban vannak a negyedik nemzedékben is Borik, akik tervezik azt, hogy nekik nyolc gyerekük lesz. Ez a legmélyebb alapja az én radikális reményemnek, hogy nem fog semmibe menni az, hogy 63 éven keresztül hangzott a jézusi szöveg, és annak nyomában valami megvalósítás is: a Harmadik Világ Alapítvány, a Hazai Rászoruló Alapítvány, sok-sok építőtábor és egyéb.

A rendszerváltás után még úgy gondoltad, hogy a Bokor számára a kommuna lenne a következő lépés. Nem igazán talált értő fülekre. Egyik legutóbbi írásodban már érintetted, amit most elmondtál, hogy a jézusi Út és a Bokor jövője a nagycsaládban van megalapozva. A kérdés csak az,

hogy a nagycsaládok gyermekei beveszik-e a jézusi örömhírt? Mert úgy tűnik, hogy a Bokor nagycsaládosainak, de egyáltalán az új nemzedéknek jó része szóba sem akar állni azzal. k mást akarnak csinálni, mint a szüleik. Mert elkapta őket is a gépszij, a fogyasztói társadalom, a pénz, a Mammon csábítása. Azt kérdezem: eladtad a kommuna-elképzelésedet, és helyette erre a családra alapozott Bokorra építesz, hogy a nagycsaládok gyerekei viszik tovább a zászlót?

Azt hiszem, hogy van valami, ami minden ember számára nyilvánvaló. Azt hiszem, hogy ezt a nyilvánvalót Jézus megfogalmazta, és a megvalósításnak a személyiségünkhöz illő formát választott. Jézus nem volt nős, ezért tizenkét fiút nyert meg a maga tanítványának, „családjának”. Én azon, hogy nem vagyok nős, már nem tudom túltenni magamat, mert 72 esztendővel ezelőtt elmentem piaristának. De valamin túltettem magam, s ez a vasmisén is látható volt. Tizenkettőt ültettem oda az oltárhoz, hat fiút és hat lányt. Lehet, hogy az életközösséget és vagyonközösséget csak hat vagy tizenkét házaspár vagy nőtlen fiatalal lehetett megcsinálni. Azt hiszem, megbocsátja nekem a Bokor, hogy piarista szerzetesként erre a srófra járt az eszem. De amikor a tizenhat-gyermekes házaspár családi összejövetelt rendez, akkor közel ötvenen vannak, és a tízgyerekesnél is nagyjából ez a helyzet. Ha húsz esztendőn keresztül semmi sem valósul meg a kommunából, akkor elkezdek gondolkodni, hogy tényleg ez-e a következő lépés. A vasmisében azt mondtam, hogy ha Jézus ma indulna, megnősülne, aztán birkákat nevelne. A világméretű tőkés társaságok olyan nyomort produkálhatnak záros határidőn belül az egész világnak, hogy eljuthatunk a birkákig és a birkák nevelésével együtt járó életközösséggig. Az elmúlt húsz esztendő alatt nem hoztunk létre életközösséget, de fönntartottuk a nagycsalád eszményét, és ez talán sokkal fontosabb, mintha megcsináltuk volna az életközösséget.

Magyarországon a nagycsaládról beszélni természetesen helyes és jó dolog, de világvizonylatban, amikor a túlnépesedés óriási probléma, sokan úgy gondolják, hogy ez eléggé kérdéses. Ehhez mit szólsz?

Csak azt, hogy aki a Mammonnak akar szolgálni, megszünteti az életet, mert a gyerek pénzbe kerül. Valójában nekem ez a túlnépesedés nem gondom, mert nem vagyok hajlandó átvenni az Isten gondját. Elég az, ha hordom a szívemben, amit Istentől származónak gondolok. A szerelmet és az életet folytatni akarást. Előttem áll Európa példája. Minden arról beszél, hogy a 21. század végére mohamedán kontinenssé leszünk. Csak apró keresztény szigetek maradnak benne, és ezeket a szigeteket nem a Mammon szolgálói adják, hanem azok, akik az Isten adta szerelmet és az Isten kívánta folytatást választják küldetésüknek. Lehetséges, hogy mire a föld túlnépesedik, addigra másik bolygóra is ki tud szállni az emberiség. Vagy ha túlnépesedünk olyan emberekből, akik figyelnek Jézus evangéliumára, azok osztozni fognak, és az osztozás eredményeként fönnt fogják tudni tartani az életet. Tehát én nem tudok átváltani erre a jóakarati nevében jelentkező emberiség-megmentési vonalra. Én azt hiszem, hogy ennek a vonalnak a képviselői majdnem kivétel nélkül az urak között találhatóak, akiknek az a szakmájuk, hogy Jézust Golgotára juttatják. Ezt a gondot én nem veszem át.

A gond ettől függetlenül fennáll. Az is, amit a muszlimokról mondtál. A napokban hallottam, hogy Angliában az elmúlt évben a Mohamed név volt az első a névadási listán. Ennél is nagyobb gond a Mammon, vagy nevezziük mai néven, a Pénz világméretű uralma. Biztos, hogy korszakváltás van. Egy Birodalom megbukott. Megbukott a bolsevik diktatúra, s vele együtt a közösségi társadalmi rendszer eszméje is. A kapitalista, tőkére, versenyre, egoizmusra építő rend nem megoldás. Minden jel arra mutat, hogy ez a fajta nyugati civilizáció a végnapjait éli! De addig mi lesz? Azt mondd, hogy a megoldás a nagycsalád. De hogyan vészelteti át a nagycsalád a kapitalista farkasvilágot. Nem bukik-e meg mindenfajta jézusi elköteleződés azon, hogy a nagycsalád teljesen kiszolgáltatott. Állandóan ott a félelem, hogy pillanatok alatt elveszítheti a látsát az apa, és utcára kerül három, öt, hét, tíz vagy tizenhat gyerekével? Ennek már a gondolatába is bele lehet roppanni. Mit tudsz erre mondani?

Sok jel mutat arra, hogy a kapitalista világ, a tőkés társaságok világoralma hamarabb megbukik, mint a bolsevizmus. Nem tudom kitalálni, hogy mit kell tenniük azoknak, akik a következő évtizedekben élnek. A funtineli boszorkány, Nuca fönnt tudja tartani a maga és fia életét azért, mert van hat báránya. Nem hiszek abban, hogy az Istenre figyelő emberek ellehetetlenülnek. Aki átveszi azokat az igényeket, amelyeket a tőkés társaságok propagandagépezete nevel belénk, az együtt pusztul velük. Aki a birka tejéből, gyapjából egy vályogházban is meg tud élni, az nem pusztul el velük együtt. Az emberiség történelmének az utolsó pár ezer esztendejét világosan látjuk. Tudom, hogy honfoglaló őseinknek nem volt házuk, csak sátruk volt. A Mammon diktálta követelmények felől nem akarom nézni a történelmet. Csak az emberi lélek mélyén élő isteni kinyilatkoztatás felől vagyok hajlandó nézni. És nem tudok válaszolni arra, hogy tőkés társaságok diktálta körülmények között ez hogyan valósítható meg. Aki ragaszkodik a maga belső hangjához, az majd megtalálja a választ. Nem nekem kell kitalálnom.

Nekünk könnyű bárányról, meg vályogházról beszélni, mert van tapasztalatunk róla. A magam példáját idézhetem. Nagyapáméknak bárányai, nekünk vályogházunk volt falun, és egyszerű körülmények között éltünk. Az apám ács volt, és gyakran hónapokig nem volt otthon, mert Kárpátalján meg Erdélyben dolgozott. Anyám otthon volt. Ünnepekre jutott még rántott csirke is a baromfiudvarból. Én úgy emlékszem vissza az öcsémmel együtt erre az időre, hogy mindenünk megvolt. Mi tudjuk, hogy lehet ilyen egyszerűen, igénytelen igényességgel boldogan élni. Ezt azonban egy

mai fiatalnak beadni, akit elkapott ez a fogyasztói, jóléti világ, szinte lehetetlen. Nem egy mai bokorgyerek, akit szülei tisztességes szegénységben próbáltak nevelni, valóságos fellázad a szülők ellen, hogy miért tették ezt velük. Hogy vehette be a tehetséges apa ezt a jézusi örökséget, hogy a boldogság a szegénységben, kicsiségben, szelidségben van? Ezért nem vitte semmire az életben! Lemaradt a pénzszerzésben, előmenetelben! Mit csinál ekkor az apa? A jövő generáció nagyon kis hányada lehet olyan, amelyik szóba tud állni az igények leszállításával. Talán egy atomháború idején a bunkerban éhezve és nélkülözve tanulhatnák meg, hogy lehet másképp is élni.

Lehet, hogy ez kell ahhoz, hogy tovább lehessen folytatni az Isten gondolatát. Lehet, hogy egy atomháború tanít majd meg minket arra, amit a jelen körülmények között semmiképpen nem veszünk be. De az, hogy nagyon kevesen vannak, akik hajlamosak elfogadni azt, amit a Bokor hat és fél évtizeden keresztül mondott, ez nem tud engem rábírnai arra, hogy kitaláljam a fából vaskarikát: a gazdag jézuskövetőt. Mert ez a fából vaskarika. „Boldogok vagytok ti szegények! És jaj nektek gazdagok!” Jól látta Jézus. Boldog az, aki olyan, mint az Isten, az Atya, és mint Jézus. És boldogtalan az, aki olyan, mint a gazdag. Nem kell kitalálnom azt, ami összeférhetetlen. Akkor sem, ha mindenki el akar menni. A kafarnaumi zsinagógában mondta Jézus: „Ti is el akartok menni? Hát menjetek!” Csendőrrrel nem tudlak megtartani benneteket. Bízom az Istenben, hogy amit ő akart, a tőkés társaságok világalma, propaganda- és reklámgépezete ellenére is továbbmegy a maga történelmi útján. Most nem olyan világos a dolog, mint 45-ben, a Vörös Hadsereg ideérkezéskor. Ma tulajdonképpen eljutottunk oda, hogy nem értjük már egymás szavát. De majd kitisztul. Lehet, hogy egy hatalmas történelmi pofonra van szükségünk, hogy megint kitisztuljanak a fogalmaink, és Isten hangja hallható legyen magunkban és egymás között.

Ellenünk dolgozik a szép új világ. De volt egy másik ok is, amit az elmúlt időben annyit emlegettél. Ez a vallásosság, a lelkeség csökkenése a Bokorban, és a hierarchia viselkedése a Bokorral szemben. Kíváncsi lennék, hogy ezekben a kérdésben is radikalizálódtál-e? Először a vallásról kérdezlek. Jézus életformát hirdetett, és nem vallást, a jézusi Útból Pál csinált vallást, ezt Te magad is állítod. Miért teszel mégis nagy hangsúlyt a vallásra, vallási szertartásokra?

Lacikám, háromfajta emberbe vetem a reményemet. Az egyik a teista, aki azt vallja, hogy van Isten, a másik az ateista, aki azt gondolja, hogy nincs Isten, és a harmadik a panteista, aki azt gondolja, hogy ez az asztal, meg fotel, meg te is és én is istenek vagyunk. Radikalizálódásom következő területe az, hogy nem érdekel, hogy az ötezer vallás melyikébe tartozol, nem érdekelnek a szenthagyományaid. Azt mondom csak, hogy legyenek a hagyományaid szentek, de légy szíves válaszolni arra, hogy az, amit ez a názáreti Jézus megfogalmazott, azt a szívedben magadéknak tudod-e vallani? Ugyanezt mondom az ateistának is, a zen-buddhistának is.

Értem, a jézusi erkölcsre teszed a hangsúlyt, és nem érdekel a dogmatika, a vallási ceremónia. Ezt eddig is mondtad, ha nem is ilyen radikálisan. De mi van az egyházzal? Sokszor emlegeted, amit Loisy abbé mondott, hogy „Jézus az Isten Országá jövetelét hirdette meg, és helyette jött az egyház”. Kíváncsi vagyok, hogy változott-e valami azon az egyházhöz ragaszkodásodon, amely az „egyházúság – jézusúság” vitában fogalmazódott meg. Világosan látod, hogy a katolikus egyház sem dogmatikájában, sem morálisában, sem jogrendjében, sem kultuszában nem egyeztethető össze Jézus radikális tanításával. Mert a két csúcserkétes Isten dogmája (szeret és megtorol), az önvédelemből szabad gyilkolni erkölcstana

(egyénnek, államnak, országnak), az egyház uralmi jogrendje („hierarchia” = szent, papi uralom), a szentmise szertartása mint a haragvó Istent kiengesztelő (isten)-ember-áldozat bemutatása stb. szemben áll a jézusi szeretet-tanítással. Történt-e „egyházúságban” is valami változás? Vagy ma is azt gondold, hogy a Bokornak csak a katolikus egyházon belül van jövője?

Messzebről kezdem. A Bokor a katolikus egyházon belül keletkezett. A katolikus egyházban vannak kedves világi hívek. A papok szakmája az, hogy meghalljanak valamit, és ezt a kedves világi híveknek elmondják. A Vörös Hadsereg ideérkezése következtében páratlan dolog történt. Addig, amíg a Vörös Hadsereg ide nem ért, addig minél többeknek akartunk beszélni, hogy legyen tele a templom, legyenek 200-an, 300-an. A Vörös Hadsereg ideérkezése rákényszerített bennünket a földalatti kisközösségre, amelyekben csak pár ember ül. És ez a jézusi 12-re emlékeztető forma megszűntette a „főtisztelendő atya” és a „világi kedves hívek” különbségét. A főtisztelendő atya és a kedves világi hívek is mondtak valamit, és pillanatokon belül létrejött az a szituáció, hogy a kedves világi hívó gondolata pontosan annyit ér, mint a főtisztelendő atya gondolata. Megszületett a katolikus egyházon belül a gondolkodás lehetősége. Nem az volt a fontos, hogy amit mondasz, szerepel-e valamelyik pápai enciklikában tévedhetetlenül megfogalmazva. Nem. Más lett az érdekes. Mondom egyházi terminológiával: a bennem lévő Isten Szentlelke igent mond-e arra, amit mondasz. Ez lett az érdekes. A kisközösségek lelke mélyén hallatlan forradalom játszódott le. Az „érvényes”, amire az én lelkem igent tud mondani. Az „érvénytelen”, amire az én lelkem nem tud igent mondani.

Hát igen, ebből a belső forradalomból lett az egyházi üldözés. Így gondold?

A II. Vatikáni zsinat szüneteiben, folyosói beszélgetésekben a zsinati atyák megállapodtak abban, hogy jobb, ha a szovjet zónában vannak püspökök, mint ha nincsenek. Ezután lettek püspökeink. '64 után, '76-ban az állam képviselője már megüzenhette Lékai bíborosnak, hogy Bulányi nem az állam ellensége, hanem a ti ellenségetek. '82-re meg is születik bennük állami parancsra és belső átéléssel, hogy valóban a Bokor az egyház ellensége. Mert egyház annyit jelent, hogy amit mondotok, egyezik-e azzal, ami tévedhetetlenül meg van-e fogalmazva valamelyik pápai enciklikában. A Bokor pedig azt jelenti, hogy lelkünk mélyén igent tudunk-e mondani valamire. Ennek következménye az, hogy Ratzinger bíboros, aki '82-ben elolvasta az Egyházrend c. dolgozatomat, tisztában volt azzal, hogy az „téves, veszélyes és félreérthető – ahogy hangzik”. '97-ben mégis úgy gondolta: rendbe tesszük a Bulányi dolgát, mert az egyházért szenvedett. Úgy tesz rendbe, hogy semmiféle írásom nem kapható semmiféle katolikus boltban, és úgy, hogy megtölthetem a templomot – a Bokorhoz tartozókkal. Adyligeten hetenként csak meg nem hirdetett misét mondhatok azoknak, akiket a személyi varázs, a Bokor varázsa oda tud hívni, és azoknak beszélhetek. Kibékíthetetlen ellentétben vagyunk. Mi elsődlegesen a bennünk megszólaló Istenre akarunk figyelni, másodlagosan persze figyeljük azt is, hogy mennyire figyel az egyházunk arra, amit mi az Isten hangjának gondolunk. Az egyház 999 ezreléke, a kedves hívek világa jelentéktelen, mert az 1 ezrelék, a hierarchia a fontos a katolikus egyházban. És ez a hierarchia nem állhat szóba a relativizmussal, szubjektívizmussal. Persze egy plébános, ha akar, szóba állhat ezzel az Isten Lelkére figyelni akaró Bokorral, amíg le nem állítja a püspöke.

A mondatakból arra következtettek, hogy nem akard már annyira, hogy a Bokor betagozódjon ebbe az egyházszeretbe, amellyel kibékíthetetlen ellentétben van.

Amint a mezítlás Jézus és csapata, és az aranyozott ruhákba öltözött zsidó egyház hierarchiája sem fért meg egy gyékényen. Vagy azért még szeretnéd?

Biztathatom én az utánam következőket, hogy mi is az egyházközségben kezdtük, ti is próbáljátok. Vagy értelmesnek találja valaki ezt a biztatást, vagy nem tartja értelmesnek, és meg sem próbálja. De én a jövőt nem tudom kitalálni. Én csak arról vagyok meggyőződve, hogy amit én isteni hangnak és az emberi természettel együtt adott kinyilatkoztatásnak tudok, az nem válhat egészen érvénytelenné az Isten által megteremtett világban.

Talán igazából nem is a kinyilatkoztatás kérdése a fő problémája a hierarchiának?

Erre csak azt tudom válaszolni, hogy mi '45-ben egyházi támogatással kezdtük. A Hittani Kongregáció nem talált semmi eretnokséget a tanaimban. Nem lett baj a KIO-ból, és a Pál-szintézisből sem. Abból lett baj, hogy a Vatikán és a Kreml '64-ben kiegyezett egymással. Akkor megfagytak a mosolyok az egyház részéről irántunk. Nem lett semmi baj abból, hogy megírtam a „Keressétek az Isten Országában” a jézusi Utat, nem lett semmi baj abból, hogy megírtam a Pál-szintézisben, Pál teológiájában, hogy Pál előkészíti a konstantini fordulatot. Abból lett baj, hogy a cselekvés területére léptünk, és Merza Jóska vezetésével megtagadtuk a katonai szolgálatot. Ez akkora baj volt a politikai élet számára, hogy az illetékes Állami Egyházügyi Hivatal engedélyezte azt a kisközösségi életformát is, amiért tenger esztendőket kellett ülnünk az előző évtizedekben, csak a fegyverfogás megtagadását hagyjuk abba. Nyilvánvalóan nem tudtuk abbahagyni, mert ha ezt abbahagyjuk, akkor mi olyat csinálunk, ami Isten Országának nevezhető? Amikor Paskai bíboros elé került ez a katonai szolgálatmegtagadás ügy, szegény azt volt kénytelen válaszolni, hogy nem lehet ezt csinálni, mert a 20–25 bokorfital megbontja az egyensúlyt a NATO és a Varsói Szerződés között. Ekkora nagy dolgot csináltunk a világban, hogy megbontottuk az egyensúlyt a NATO és Varsói Szerződés között! (Paskai elhihettem, amit mondott?)

Egyházi bíróság elé is kerültél.

A katonaságmegtagadást követte az én egyházi elítélésem. Ebben az elítélésben mi szerepelt? A KIO vagy Szent Pál teológiája? Nem, hanem az Egyházrend-dolgozat. Az álom, hogy az egyház már nem a trón és oltár szövetségnek a része. Az álom, hogy az egyház nem az urak képviselőjében, a Kaifások magasságában mozog, hanem alulról szerveződik. És mindenfajta kiadás és költség nélkül is élni tud. Csak adaskasszája van, ahogy ez az első századokban volt. Amikor csinálunk valamit, akkor a bíró kijelentheti, hogy „magukat a saját püspökeik is elítélik”, akkor már mondhatják, hogy Bulányi nem az állam ellensége, hanem az egyház ellensége. Amikor megpróbálunk csinálni egy olyan egyházat, amelyikben nincsen hierarchiára szükség, akkor baj van, akkor ütni kell. Azért szerencsénk is van, mert a felvilágosodás után az ateisták kivették a főpapok kezéből a gyufát, és azóta már csak kiközösítés van, és elhallgatás, de máglyán elégetés már nincs.

A hierarchiának tehát nem a hittani kérdés a fontos, hanem a hatalom, a dogmákkal csak takaróznak, de kilóg a lóláb, hogy igazából mi a bajuk... Visszatérve még az egyházhűség kérdéséhez, emlékeztetek, hogy annak idején sokat beszélünk arról, hogy Jézus közössége civil közösség volt, politikai és vallási hatalomtól független testvéri közösség. Ezért a rendszerváltáskor mi nem jegyeztettük be a Bokrot állami főrumon, az egyházi lelkeségi mozgalmak listájába bejegyzésünket pedig nem óhajtották a püspökök sem – gyakorlatilag lehetetlenné tették. Ha mi még-

is ragaszkodnánk bármely hatalmi szervezethez valamiféle hűség jegyében, ez a hatalmi szervezet könnyen felfalna minket. Nem mi fogjuk kovászosítani őket, hanem mi azonosulunk a jézustalanságokkal. Pár éve próbáltuk megfogalmazni önazonosságunkat úgy, hogy a Bokor katolikus gyökerű, a jézusi célkitűzéseket szem előtt tartó, mindenféle hatalomtól független erkölcsi megújulási mozgalom... Kicsit berzenkedtél ettől a megfogalmazástól, mert attól félsz, hogy szektává válik a Bokor. Pedig éppen az erkölcsi célkitűzés tüntetheti el a szektaveszélyt, hisz mi nem válásról, hanem életmódról beszélünk. Történt-e Benned ezen a téren is radikális változás? Hozzáteszem: itt, ebben a piarista rendházban?

Azon nem tudok változtatni, hogy abba a családba, nemzetbe, vallásba, vallási kultúrába születtem bele, amelyikbe beleszülettem. Ennek következtében magyarokkal, katolikusokkal jobban szót tudok érteni, mint franciákkal és mohamedánokkal. Magyarok és katolikusok között élek ebben a rendházban is. Sehöl nem tesztek lakatot a számrá. Két esztendő óta itt élek, nagyjából mindenki tisztában van azzal, hogy mit képviselek. És bár azt képviselem, amit képviselek, szeretnek, sőt, aranyosak hozzám. Titokban abban reménykedem, hogy ezekből a fiatalokból is lesz, aki megérti azt, ami bennem van. Az egyik fiatal KIO-t kért tőlem. Boldogan adtam. Nem akarom én kikövetelni a jövőt. Ha el tudjuk adni az árunkat a magyar katolikus egyház egy bizonyos pontján, adjuk el. Legyünk teljesen nyitottak, mert ha nem vagyunk teljesen nyitottak, akkor óhatatlan az, hogy csinálunk egy külön vallást. A vallástörténet pedig egyértelművé teszi számomra azt, hogy nem lehet létrehozni a szentek gyülekezetét, csak a szentek és nem szentek gyülekezetét tudjuk létrehozni. Semmiképpen sem mondanék olyasmit, hogy tartásotk magatokat távol tőlük, mert én nem tartom távol magamat tőlük. És semmiképpen sem adok biztatást, hogy engedjétek már a negyvennyolcból valamit azért, hogy befogadjanak titeket. Jézus nem engedett a negyvennyolcból, és nem lépett ki a saját egyházából. Körülbelül így vagyok.

Az egyház hierarchiája nagy taktikus, látjuk ezt az egyháztörténelemből, lásd a legutóbbi évtizedeket, amikor még a bolsevik hatalommal is kiegyezett, és lefeküdt neki. Nem gondolod, hogy ebbe a rendházba visszaköltözéssel alapot adhatsz arra, hogy később, ha úgy fordul a helyzet, kisajátítsanak, és azt mondják, hogy élete végső szakaszában Bulányi mégiscsak megtért, visszatért, a miénk? Elloppják Tőled még azt is, amit Te találtál ki?

Ezt a halálom után csinálnák, ugye?

Persze.

Hát, ha hagyjátok!... De nincsen ennek komoly veszedelme, hogy kisajátítsanak, és magukénak mondjanak. Hát sajátítsák ki, és mondják azt, hogy az egész Bulányi-szöveg semmi más, mint egy normál piarista szöveg. Óriási nyereség lenne ez a kisajátítás. Bárcsak ez következne be!

Köszönöm válaszaidat. A magam részéről örömmel vettem az utóbbi években történt radikalizálódásodat. Ha belegondolok, egyes radikális hangzeteid egy huszoneves fiatal szájából is meredeknek hangzanának. Már most, a vasmise után, és a 90. évemben, kíváncsian várom a rubinmisédet öt év múlva. Mert a következő beszélgetésünk, ugye, akkor esedékes?

Nagyon bízom abban, hogy a rubinmise csak egy fogalom az én életemben, és nem valóság. Amikor az ember belép a kilencvenedik esztendőjébe, akkor azt kérde Tompa Mihállyal együtt: „Minek vagy itt?” Azt felelem, hogy egyelőre még muszáj itt lennem, mert nem kaptam meg a behívót. De nagyon reménykedem, hogy ami késik, nem múlik... s lecsukódik már a szemem...